
Prikaz

Pierre Mesnard
**Uzlet političke filozofije
u 16. stoljeću**

Biblioteka Politička misao, Zagreb, 2022.,
684 str.

U rujnu 2022. godine Biblioteka Politička misao objavila je prijevod važne knjige *Uzlet političke filozofije u 16. stoljeću* Pierrea Mesnarda. Djelo se sastoji od šest velikih cjelina, odnosno knjiga, koje obuhvaćaju detaljan pregled političke misli 16. stoljeća od Machiavellija do Suáreza. U prvom je planu bogatog Mesnardovog tkanja prikaz kontekstualne uvjetovanosti velikih djela. Točnije, naglasak je stavljen na načine na koje društvene datosti oblikuju važne tekstove 16. stoljeća, a uz to se kontekst ne reducira na nekoliko najvažnijih momenata, već je zaista riječ o iscrpnoj analizi političke situacije niza europskih zemalja u 16. stoljeću. Mesnardov je krajnji cilj vjerno dočarati “sliku toga velikog misaonog zamaha kojim je izgrađena cjelokupna politička filozofija koju još i danas živimo” (str. 21). Valja stoga dodatno objasniti značenje naslova knjige, odnosno ukazati na ona obilježja 16. stoljeća koja upravo to razdoblje čine plodnim tlom za uzlet političke filozofije – uzlet koji nije bio moguć u ranijim stoljećima.

Mesnard sasvim jasno pokazuje na koje je sve načine povijesni kontekst odigrao presudnu ulogu u oblikovanju intelektualnog horizonta toga doba, posvećujući iz-

dašne dijelove svake od šest knjiga kontekstualnoj uvjetovanosti važnih spisa 16. stoljeća. Ovdje se može istaknuti usložnjavanje društva, sukob sve različitijih principa (kršćanskog, feudalnog, rimskog), otvaranje mogućnosti raskida između kršćanstva i pojedinih europskih monarhija te, općenitije, poljuljanost mjesta kršćanstva u društvu. Osim toga, Mesnard kao presudni aspekt prepoznaje složenost ne samo zasebnih, nacionalnih situacija nego i međunarodne sfere. Sve je to stvorilo preduvjete da politička misao 16. stoljeća, u atmosferi slabljenja europskog (kršćanskog) jedinstva, postavi pitanje opravdanja vlasti i, konačno, nositelja vlasti, što Mesnard prepoznaje kao temeljna pitanja političke filozofije. U stoljećima koja prethode razdoblju kojim se knjiga bavi jednoličnost političke datosti predstavlja i okvire mišljenja političkoga, a tek nezvjesnost i komešanja 16. stoljeća otvaraju prostor stvarnoj političkoj filozofiji koja bitno zahvaća u kontingentnost političkoga, uspijevajući pritom podastrijeti snažan teorijski dispozitiv. Ta je politička konstrukcija 16. stoljeća, koja prema Mesnardu ima oblik dijalektičke, trodijelne sheme pojmova države (republike), suverenosti i međunarodne zajednice, toliko snažna da i danas služi kao temelj razumijevanja političkoga. Razlog njezine opstojnosti leži u tome da je posljedica nelinearnog sита 16. stoljeća koje se, dakle, “bez prestanka vraćalo svojim političkim teorijama i kušalo ih na dvostrukoj vatri iskustva i promišljanja” (str. 603). Drugo sито političke filozofije 16. stoljeća predstavlja spoj idealizma (primjerice, kršćanski humanizam) i realizma (primjerice, Machiavelli ili Bodin). Za Mesnarda je, ukratko, presudan karakter zajedničkog napora poli-

tičke misli 16. stoljeća – “zajednički” ovdje označava sintezu oprečnih struja (zagovornika monarhije i monarhomaha, realista i idealista, katolika i protestanata, luterovskog postuliranja snažne svjetovne vlasti i anabaptističkog anarhizma itd.), kao i međunarodnu sintezu različitih nacionalnih političko-teorijskih projekata.

Što se to konkretnije događalo na misaonom horizontu 16. stoljeća da je ono u perspektivi povijesti političkih ideja zauzelo presudno mjesto? Već je Machiavellijeva misao dostatan primjer i pokazatelj načina na koji politički kontekst utječe na oblikovanje političke filozofije toga razdoblja. Naime, Machiavelli se, pišući u vremenu ozbiljne krize kršćanstva i nestabilnosti političkih poredaka, okreće antici i klasičnim tekstovima u potrazi za odgovorom na pitanje o trajnosti političkog oblika. Rješenje vidi u figuri utemeljitelja koji uspostavlja diktaturu, koja pak priprema republiku. Dugovječnost republike uvjetovana je ulogom puka, manje prevrtljivog od vladara i sklonijeg očuvanju poretka. Iako pod snažnim utjecajem konkretnih političkih problema svog doba, Machiavelli nudi odgovor na vječno političko pitanje o trajnosti političkih poredaka, a njegov teorijski aparat tako “prelazi granice ‘povijesne nužnosti’” (str. 83). U isto vrijeme piše i Erazmo koji se također okreće antici, no, za razliku od Machiavellijeva napuštanja kršćanskog morala, Erazmo u svojim promišljanjima političkoga taj moral nastoji povezati s antikom. To ga dovodi do humanističkog projekta reformacije, lišenog nasilnih sredstava, dakle samo posredstvom razuma i znanja, pri čemu se pred vladara postavlja zahtjev za časnim, pravednim vladanjem usmjerenim prema općem dobru, a sve u duhu kršćanstva.

U međunarodnoj areni to znači prokazivanje da se na rat ne može gledati isključivo kao na determinističku nužnost iza koje navodno stoji božanska volja. Štoviše, rat je za Erazma odluka vladara kojoj se može doskočiti ukazivanjem na jedinstvo kršćanskog puka (neovisno o nacionalnim granicama), osnaživanjem moralnog nauka, ali i dokidanjem prava vladara da objavljuju rat. Prva knjiga *Uzleta*, naslovljena “Poganska renesansa i kršćanski humanizam”, završava Thomasom Moreom i njegovom *Utopijom* u kojoj se pojedinačni interesi podređuju općem, a zajedništvo nad dobrima postavlja kao uvjet ostvarenja načela jednakosti. Iako Moreova konstrukcija idealnog grada ima značajnih nedostataka (primjerice, More ne prepoznaje moment mogućih izmjena, inovacija i napretka unutar svog savršenog grada) i valja ju primarno razumijevati kao kritiku tadašnjih engleskih institucija (a tek potom kao pozitivan projekt), Mesnard ipak ističe neosporivu vrijednost Moreova skretanja pažnje na nužnost kontrole nad proizvodnjom, ali i propitivanja pojma privatnog vlasništva.

Druga knjiga okuplja teorijske i praktične napore Luthera i anabaptista pod zajednički naslov “Raskoli”. Lutherov teološki obrat i raskidanje veza između religije i moralnih vrijednosti predstavljaju temelj i novog razumijevanja odnosa u svjetovnoj sferi. Tako je pesimistično shvaćanje čovjekove prirode ne samo teološka pretpostavka već i temelj zahtjeva za osnaženjem svjetovne vlasti. Uloga je svjetovne vlasti bdjeti ne samo nad izravnom sferom materijalnog već i nad duhovnom, brinući se za vrlinu izvorno grešnog čovjeka. Time se uspostavlja izravna veza između svjetovnog vladara i Boga, što uzrokuje

pasiviziranje plemstva i naroda kao političkih subjekata. S druge strane, anabaptisti radikaliziraju postavku o suvišnosti posredništva (iako valja dodati da i među anabaptistima ima umjerenijih struja), argumentirajući nužnost dokidanja ne samo crkvene nego i svjetovne vlasti. U praktičnom pogledu, kako pokazuje Mesnard, nastojanje ostvarenja organizacije onkraj društvenih hijerarhija ne ide im od ruke.

U trećoj knjizi, “Obnoviteljski trud: kalvinistička politika”, Mesnard nudi uvid u heterogeno razdoblje u kojemu Calvinova, Bezina i Hotmanova promišljanja utiru put ugovornoj teoriji, impersonalnosti vlasti i propitivanju odnosa naroda i kraljeva, ali istovremeno uzrokuju buđenje katoličke struje (Sveta liga). Calvinov projekt znatno je pozitivniji od prethodnih protestantskih nastojanja – od svjetovnog vladara sada se očekuje pravično vladanje, dok se narod, iako još uvijek pasivan, ne podvrgava vlasti rezignirano, kao nužnom zlu, već se pretpostavlja pozitivno priznanje vlasti, slično onome koje dugujemo Bogu. Nakon Calvina filozofija se polagano okreće ideji narodnog pristanka kao uvjeta suverene vlasti, a uz spomenute Bezu i Hotmana valja istaknuti i doprinose La Nouea, Mor-naya i Kozmopolita.

U četvrtoj se knjizi pred čitatelja podastire pregled doprinosa autora koji su iz različitih razloga izgubili važnije mjesto u suvremenim prikazima povijesti političkih ideja, a koje Mesnard okuplja u cjelinu kojoj daje naslov “Obrana zakonitosti”. La Boétie razotkriva izvore i tehnike tiranije koja pretpostavlja pasivno prihvaćanje, malodušnu izmirenost, metode obmane i zaglupljivanja (npr. krčme, igre), ali i “opće sudioništvo zahvaljujući uspostavljanju piramide unutar koje svatko umišlja da

izvlači korist od uređenja te, više ili manje tiranizirajući druge, zaboravlja da je i sam tiraniziran” (str. 366). Suzbijanje tiranije zadaća je humanista koji u ljudima trebaju pobuditi kritički stav spram takvog kvarnog političkog stanja i podsjećati ih na važne lekcije povijesti o tiranoubojstvima kao časnim činovima. Mesnard se, dalje, okreće Poljskoj u 16. stoljeću, analizirajući djela Orzechowskog i Modrzewskog. Oba autora, iako svoje teorije utemeljuju na znatno različitim načelima, razvijaju teorije koje u krajnjoj instanci rješenje političke kaotičnosti vide u zakonitosti. Dijelom Europe, dakle, počinje se sve snažnije artikulirati nužnost dubljeg i novog razumijevanja prava koje bi moglo ponuditi odgovore na politička pitanja.

Potom se u petoj knjizi, “Prema suverenosti”, iscrpno izvode ključni koraci koje u konačnoj dijalektici političke filozofije 16. stoljeća predstavljaju doprinosi Postela, Vitorije i, nezaobilazno, Bodina. U središtu je Postelove misli “svjetska sloga”, to jest ideal koji počiva na uvjerenju da postoji temeljna sličnost svih religija, zbog čega je nužno svesti kršćanstvo na temeljne postavke prihvatljive svima. S obzirom na to da je različitost vjerskih običaja izvor i različitosti svjetovnih institucija, potraga za univerzalnošću iziskuje i potragu za univerzalnim pravom (prirodno pravo) i univerzalnim političkim poretkom (monarhija). Potonji, prema Postelu, podrazumijeva francuskog kralja na čelu. Jasno je stoga da Postelov univerzalizam ipak ima nacionalni i kršćanski karakter. Mesnard nas podsjeća da je upravo renesansa, “uzdižući u isti mah univerzalnoga čovjeka i uspomenu na Rimsko Carstvo, pružila uzor organizacije svijeta pod nacionalnom egidom” (str. 410). Vitoria također stav-

lja naglasak na jedinstvo, no njegova je teorija pod manjim utjecajem kršćanstva. Svrha njegova stavljanja ideje jedinstva u središte teorijskog sustava je ojačavanje suverena kao predstavnika naroda koji upravo iz toga crpi svoju moć i vlast. U tom smislu Vitorijina misao predstavlja značajan pomak prema novom pojmu suvereniteta koji kasnije svoje najsustavnije razlaganje doživljava u Bodinovoj teoriji. U načinu na koji Bodin definira republiku, kao "ispravno vladanje nad više domaćinstava, kao i nad onim što im je zajedničko, i to s pomoću suverene vlasti",¹ Mesnard ponajviše naglašava moment *ispravnog* vladanja kao svojevrsnog zaloga apsolutne, suverene vlasti. Naspram tradicije koja razmatra sreću, Bodin, dakle, uvodi načelo ispravnosti. Drugim se dijelom Bodinove definicije "teorija o *zajednici* prvi put predstavlja u političkoj znanosti s posve pravnom preciznošću" (str. 437-438). Valja dodati i to da Mesnard podsjeća da apsolutizam Bodinove vlasti ne znači pasivnost podanika, već upravo suprotno, stvara građanina kojemu suverena vlast omogućuje prava.

U šestoj knjizi, simbolično naslovljenoj "Sinteze", Mesnard polagano privodi kraju priču o turbulentnom i, u perspektivi povijesti političkih ideja, presudnom 16. stoljeću, baveći se djelima Mariane, Althusiusa i Suáreza. Trojicu autora Mesnard prikazuje kao različite sinteze različitih struja 16. stoljeća. Primjerice, u Marianinoj se teoriji ističe superiornost države nad vladarima, uloga eforā koja, u njegovom razumijevanju otpora, počiva na crkvenoj (a ne svjetovnoj) povlastici i skrb o siro-

mašnjim slojevima društva. Kod Althusiusa treba primijetiti utjecaj kalvinističkog teoretiziranja otpora, ali i Bodinove genetičke metode, odnosno uspostavljanje države počevši od domaćinstava i korporacija. Suárezova se sinteza ogleda u konačnom postuliranju države kao pravnog organizma.

Mesnardov je poduhvat impresivan i po ambiciji i po konačnom rezultatu. Jedna je od najvažnijih prednosti knjige autorov uspjeh u prikazivanju rađanja temeljnih konstrukcija određenog razdoblja političke misli kao sporig procesa koji se napaja iz raznovrsnih, a često i potpuno oprečnih izvora. Drugim riječima, teorijski se aparati ne stvaraju iz jedne točke niti su posljedica jednolične putanje, već je riječ o zajedničkim naporima brojnih misaonih točaka na širokom dijapazonu društvenog, višeglasnog tijela. Začudno je s kakvom lakoćom Mesnard čitatelja navodi na takav zaključak. Treba pritom imati na umu i nepobitnu preciznost kojom Mesnard predstavlja posebnost 16. stoljeća u tom pogledu. Dakle, tek je prividna proturječnost 16. stoljeća uspjela, malo-pomalo, stvoriti uvjete da se koherentno misli političko.

Prikaz nije dovoljan za predstavljanje svakog koraka u Mesnardovoj suptilnoj, a opet potpuno jasnoj argumentaciji. Neka stoga posluži tek za ukazivanje na dobitak koji prijevod *Uzleta političke filozofije u 16. stoljeću* predstavlja za hrvatsku akademsku i širu javnost. Ovim prijevodom Mesnardovo djelo postaje nezaobilazna literatura u proučavanju moderne povijesti političkih ideja.

Katarina Jukić
Fakultet političkih znanosti,
Sveučilište u Zagrebu

¹ Bodin, J. (2002) *Šest knjiga o republici*. Zagreb: Politička kultura, str. 13.